

Natıqlıq sənəti və Heydər Əliyev ritorikası

Sevda Novruzəliyeva

Azərbaycan Tibb Universitetinin dosenti
E-mail: sevda.novruzaliyeva@mail.ru

Nüşabə Əliyeva

Azərbaycan Tibb Universitetinin müəllimi
E-mail: nushabe.aliyeva@bk.ru

Annotasiya. Böyük dövlət xadimi Heydər Əliyevin ritorikasına həsr olunan bu elmi-tədqiqat işi bu gün də aktualdır, Azərbaycan yaşayınca gələcək zamanlarda da aktual olacaq. Bu dahi insan Azərbaycan dilini, mədəniyyətini və tarixini gözəl bildiyi üçün onun nitqi zəngin və mənalı çalarlara sahibdir, onun çıxışlarını dinləyən hər kəs Azərbaycanın keçmişinə, bugününə və gələcəyinə səyahət etmiş olur. Müasir Azərbaycan dilinin öyrəndiyi elə bir atribut və problem yoxdur ki, onun örnək və göstəriciləri Ulu Öndərin çoxsaylı çıxışlarında rast gəlinməsin.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, natıqlıq sənəti, ritorika, qrammatika, perifrəz, kalka, sinonim, antonimlər

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 27.02.2025; qəbul edilib – 13.03.2025

The art of oratory and the rhetoric of Heydar Aliyev

Sevda Novruzaliyeva

Associate Professor of Azerbaijan Medical University
E-mail: sevda.novruzaliyeva@mail.ru

Nushabe Aliyeva

Teacher at Azerbaijan Medical University
E-mail: nushabe.aliyeva@bk.ru

Abstract. This scientific-research work dedicated to the rhetoric of the great statesman Heydar Aliyev is still relevant today, and it will be relevant in the future as long as Azerbaijan lives. Because this genius knows the language, culture and history of Azerbaijan well, his speech has rich and meaningful shades, whoever listens to his speeches travels through the past, present and future of Azerbaijan. There is no such attribute or problem that the modern Azerbaijani language has learned, that its examples and indicators are not found in numerous speeches of the great leader.

Key words: Heydar Aliyev, speech art, rhetoric, grammar, periphrasis, kalka, synonym, antonyms

Article history: received – 27.02.2025; accepted – 13.03.2025

Giriş / Introduction

Xalq yaradıcılığının qollarından olan natıqlıq sənəti bu gün Azərbaycan cəmiyyətində

önəmli yer tutur. Bu sənət insan bacarığını, istedad və potensialını aşkara çıxarır, yeni-yeni na-

tiqlər yetişdirir. Çalışdığı sahənin diktəsi ilə hər natiq o sahənin dərinliklərinə varır, təcrübə və bilik qazanır, yeni auditoriyalarda çıxışlar edir, dinləyiciləri təhsilləndirir. Hər natiq xalqını sevdir, onun milli mentalitetinə sayğı duyur, ölkə

içində və xaricində xalqını sevə-sevə tanıdır, xalqına sevgi və sayğı qazandırır. Bu baxımdan natiqlər pozitiv düşüncə daşıyıcısı olurlar, zira xalqını sevən xalqının ünvanına əsla neqativ danışmaz.

Əsas Mətn / Main Part

20-ci əsr yeniliklər, tərəqqilər, nəhəng uğurlar, intensiv inkişaf əsridir. Bütün elmi sahələr olduğu kimi, natiqlik sənəti də bu yüzillikdə şaşırcı uğurlara imza atıb. Natiqlik sənətinin üslubu və üslubiyyəti haqqında sanballı düşüncələr, elmi məqalələr, elmi jurnallar, elmi kitablar işıq üzü gördü, elmi konfrans və simpoziumlar keçirildi.

Ötən əsrdə Mirzə İbrahimov, Səməd Vurğun, Əli Sultanlı, Həmid Araslı, Mir Cəlal kimi tənqidçi alimlər, Əbdüləzəl Dəmirçizadə, Afad Qurbanov, Ağamusa Axundov, Tofiq Hacıyev, Qəzənfər Kazımov kimi dilçi alimlər nitq sənətinə, üslub və onun prinsiplərinə, ədəbi dilə, dil tarixinə dair elmi məqalə və kitablar yazdılar.

İnternet, televiziya və qəzetlər başda olmaqla media nitq sənətini tanımaq üçün informasiya bolluğu yaratmaqda, alınan informasiyaları analiz edib vaxtında dinləyicilərə çatdırmaqda, dinləyicilərin rezonansını informasiya paylaşanlara çatdırmaqda, nitq ilə bağlı dünyada yaşanan prosesləri (özəlliklə türkcə, rusca və ingiliscə olan prosesləri) yayımlamaqda rəqib tanımır.

Bir sənət olaraq nitqin bir çox qolları var. Biz onları altı qola ayırırıq: İctimai-siyasi, hüquq-qanunvericilik, ədəbi-lingvistik, mədəniyyət-incəsənət, dini-mənəvi, elmi-tədqiqat. Prezidentin, dövlət adamlarının, politoloqların, ekspertlərin çıxışları, açıqlamaları, irad və təklifləri ictimai-siyasi məzmunludur. Onlar daxili və xarici siyasətə dair personal yanaşma sərgiləyərək, ictimai-siyasi rəyin formalaşmasına qatılırlar. Mehriban Əliyeva (Birinci Vitse-Prezident), Ceyhun Bayramov (nazir), Hikmət Hacızadə (dövlət xadimi), Sahil Babayev (nazir), Emin Əmrullayev (nazir), Samir Şərifov (nazir), İsa Həbibbəyli (akademik) və digərləri aktiv dövlətçilik mövqeyində dayanan şəxslərdir.

Hüquq-qanunvericilik hər dövlətin fəqərə sütunu olaraq tanınır. Sahibə Qafarova (Parlament sədri), Musa Quliyev (deputat), Qüdrət

Həsənquliyev (deputat), Fazil Mustafa (deputat), Fəzail Ağamalı (deputat) olaraq dövlət daşğalarının möhkəmlənməsinə yönələn çıxış və müsahibələri ilə insanlar arasında nüfuz qazanıblar.

İnsanların milli ruhda tərbiyələnməsində ədəbi-lingvistik sferanın gördüyü işlərin önəmi danılmazdır. Nizami Cəfərov (akademik), Kamal Abdulla (akademik), İsa Həbibbəyli (akademik), Qəzənfər Kazımov (professor), Buludxan Xəlilov (professor), Məhərrəm Qasımlı (professor) Azərbaycan ədəbiyyatının, dilçiliyinin tanınmasında və tədrisində böyük əməyi keçən alimlərdir.

Mədəniyyət-incəsənət Azərbaycan xalqının qan yaddaşına yazılıb. Xalqımız bu sahədə böyük uğurlar qazanıb, Qafqazda bu işdə ona tay yoxdur. Media və televiziya kanallarında bu mənəvi inciləri incələyən, açıqlayan şəxslərimiz çoxdur. Mədəniyyət Nazirliyinin mənsubları, Rasim Balayev (xalq artisti), Afaq Bəşirqızı (xalq artisti), Ömər Eldarov (xalq rəssamı), Səhlab Məmmədov (xalq rəssamı), Sakit Məmmədov (xalq rəssamı), Flora Kərimova (xalq artisti), Aqil Məlikov (incəsənət xadimi) öz nitqlərində, rəy və açıqlamalarında mədəniyyətə və incəsənətə dair dəyərli fikirlər, incə yanaşmalar sərgiləyirlər.

Dini-mənəvi dəyərlər xalqın dini inanclarının yaşayıb dirçəlməsinə xidmət edir. Vasim Məmmədəliyev (akademik), Mübariz Qurbanlı (ictimai xadim), Şahin Həsənli (dini xadim) kimi insanlar mütəmadi olaraq mediada dini-mənəvi məsələlərə toxunublar, çıxışlar ediblər, yadda qalan çoxsaylı müsahibələr veriblər.

Elmi-tədqiqat mövzusunda elmi məqalələrin, dissertasiyaların, kitabların, alimlərin çıxış və nitqlərinin sayı olduqca çoxdur. Onlar teledebatlarda, internet kanallarında, rəsmi qəzetlərdə, elmi-ictimai jurnallarda öz mövqelərini açıqlayıblar. Azərbaycanda nitq sənətinin bu sahəsi ən yüksək səviyyədə gedir.

Qədim yunanca “rhetorice” sözündən formalaşan ingiliscə “rhetoric”, rusca “риторика”, azərbaycanca “ ritorika”, türkcə “retorik” bir anlayış olaraq “nitq sənəti” deməkdir.

Ritorika elə bir ovsunlayıcı gücdür ki, insanların zehni (düşünmə potensialını) oyadır, tərpədir, motivasiya edir, ilhamlandırır, bir sözlə, idarə edir. Düzdür, ritorika informasiya ötürür, ancaq informasiyanı elə ötürür ki, dinləyici informasiyanı tam olaraq mənimsəyir, ondan zövq və güc alır, yeni-yeni xəyallar üzərində proqram qurmağa notlanır.

Ritorik bir nitq yaddaşlardan silinmir, zaman-zaman xoş duyğulara yol açır, dissertasiyalara və elmi məqalələrə düşür. Belə nitqin daşdığı potensial sönmür, yandıqca yanır, ayrı-ayrı qığılımlara həyat vermək üçün. Ritorik bir nitqdə təkcə sözlər gözəl deyil, həm də səsin tonunda, gözlərin baxışında, üzün ifadəsində gözəllik (doğmalılıq, inanc) yatır. Səsin tonu söylənən sözlərin ruhuna yatıb onu yönləndirir. Gözlərin baxışı natiqin kimliyini ortaya qoyur, söylənən sözlərin doğruluğuna şahid durur. Gözlər yalan söyləyə bilmirlər, onlar icra əmrini beyindən alırlar, bədəndə yerini tanımadığımız qəlbədən almırlar. Qəlb həmişə doğruçu olduğundan gözlər də həmişə doğruçu olurlar. Daha sonra, üzün ifadəsi (üzdəki jestlər) gəlir. Demək, bir insanın içində gizli yatan natiqliyi üzə çıxaran üç görünən faktoru var – səs tonu, baxış manerəsi, üz danışması. Sonuc budur ki, natiqin (gözəl nitq söyləyənin) səsi tondan-tona girir, baxış xoş manerələr sərgiləyir, üzü çağırıcı olaraq danışır.

Gözəl bir poeziya örnəyini oxuyarkən, gözəl tabloya baxarkən, gözəl nitqi dinləyərkən – bu üç gözəllik oylağında insan zövqə qovuşur, xoş anlar yaşayır, unudulmaz notlara yüklənir. Poeziya – oxunan bir tablo, tablo – görülən bir poeziya olarkən, gözəl nitq – oxunan bir poeziya və görülən bir tablodur. Demək, bir natiq üç fərdin özəlliyini daşıyan insandır, hardasa şairliyi var, hardasa rəssamlığı var, hardasa nasirliyi var. Gözəl poeziya, gözəl tablo, gözəl nitq platonik olub birbaşa insan qəlbəsinə sirayət edərək onu ovlayır. Bu üçünün ovu insan zehni deyil, insan qəlbidir, ruhudur. Bu üçü zehni riqqətə gətirmir, çünki zehin riqqətlənmir, onlar qəlbə riqqətə gətirirlər, çünki təkcə bir qəlbə riqqətlənə bilər. Ərəb kökənli “riqqət” anlayışında incəlik,

nəzakət, mərhəmət, sevgi, şəfqət var, bunlar da təkcə qəlbə sığışa bilər. Bunlarla dolu bir qəlb insan ruhuna mesaj göndərərək, onu həyəcanlandıra bilərlər.

Böyük Roma natiqi Mark Siseron, Böyük Britaniyanın sabiq Baş naziri Uinston Çörçill, Hindistanın müstəqillik banisi Mahatma Qandi, Hindistanın sabiq Baş naziri İndira Qandi, Rusiyanın dövlət başçısı Vladimir Putin, Hindistanın Baş naziri Narendra Modi, Azərbaycanın Ulu Öndəri Heydər Əliyev, Türkiyənin dövlət başçısı Rəcəb Tayyib Ərdoğan – bu böyük insanlar tərəfindən söylənən nitq insan qəlbə üçün bələdçi olmaqla dinləyiciyə və oxucuya sanballı informasiya, gərəyə gələn bilik, motivasiya edən ümid, sabahlara aparən təsəlli, ruhu ovundurən bir gözəl söhbət aşılayırlar.

Heydər Əliyev və ritorika

Hər böyük insanın nitqini qabardan faktorlar var. Natiq olaraq Ulu Öndərin Azərbaycan dilində səsləndirdiyi nitqinə gəlincə, 12 bəndli olaraq bunları görürük:

1. Aydın, zəngin, axarlı, səlis, məzmunlu, məntiqli, effektiv nitqi var;
2. Sevərək dərinləndirən bildiyi Azərbaycan dilinin fonetik, leksik-semantik, qrammatik, orfoqrafik və orfoepik normalarını gözəldir;
3. Səsləndirdiyi sözlərin potensialına, çəkisinə, ölçüsünə güvəndiyi üçün dinləyicilərin diqqətini çəkərək onları inandırmaq bacarığına sahibdir;
4. Nitqində elmi, rəsmi, ictimai-publisistik olmaqla Azərbaycan ədəbi dilinin üç üslubu yer alır;
5. Toxunduğu hər məsələyə dair zəngin söz bazası var, danışarkən karıxmır, söz axtarmır, sözlərinə fasilə vermir;
6. Məsələdən məsələyə birbaşa keçmir, onlar arasında məntiqdən körpü salaraq keçir;
7. Dahi olduğu üçün sözləri zamanında, yerində, cümlədəki məqamına uyğun seçir;
8. Cümlədaxili təkrarlara yol verməyərək sinonim və perifrastlardan geniş yararlanır;
9. Auditoriya ilə xoş və güvənli bir ünsiyyət qurma səriştəsi var;
10. Fenomen yaddaşı hesabına davamlı olaraq dəqiq faktlara, keçmişdən olub yaşananlara müraciət edir;
11. Çıxışlarına ölçülü yumor qatararaq səmimiyyət yarada bilər;

12. Sağ-sol əlinin ölçülü jestləri nitqinə bələdçilik edir.

Ulu Öndərin nitqində bir anlayışın adı çəkilərkən ona bir neçə perifraz (təkrar olmamaq üçün bir predmetin hansısa özəlliyinə əsaslanıb onu bir neçə sözlə təsvir etmə) Bu perifrazların hər biri həmin anlayışı daha geniş, daha aydın, daha qabarıq açıqlayır. Dinləyici bir hadisə üçün bir neçə informasiya almış olur. Xocalı soyqırımından danışarkən o, bu soyqırımı üçün dörd perifraz işlədir – *“xalqımızın tarixində kədərli və faciəli bir səhifə”*, *“qəddar və amansız soyqırımı aktı”*, *“insanlığın tarixinə ən dəhşətli kütləvi terror hadisələrindən biri”*, *“erməni şovinist-millətçiləri tərəfindən azərbaycanlılara qarşı müntəzəm olaraq həyata keçirilən etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin davamı və ən qanlı səhifəsi”*.

Göründüyü kimi, bir cümlədə adı keçən soyqırımı üçün “kədərli, faciəli, qəddar, amansız, ən dəhşətli kütləvi” adlı beş təyin işlənir. Sitatda “şovinist-millətçi”, “etnik təmizləmə”, “terror” anlayışları erməni siyasətinin neqativliyini açıb ortaya qoyur. Bundan başqa, “etnik təmizləmə” anlayışı “soyqırımı” anlayışının bir ayrı formada açıqlayıcı sinonimidir. Son olaraq vurğulayırıq ki, Ulu Öndər “soyqırımı” anlamında Azərbaycan dilində işlək olan yunan kökənli “genosid” düzəltmə isminin adını çəkmir, bu yabançı ismin kalka yolu ilə sinonimi olan Azərbaycan-türk köklü “soyqırımı” düzəltmə isminin adını çəkir və bununla sanki demək istəyir ki, bu soyqırımın acıları Azərbaycan xalqının qəlbindən heç zaman silinməz:

“Bu gün mən xalqımızın tarixində kədərli və faciəli bir səhifə olan Xocalı soyqırımı münasibəti ilə sizə müraciət edirəm. Bu qəddar və amansız soyqırımı aktı insanlığın tarixinə ən dəhşətli kütləvi terror hadisələrindən biri kimi daxil olmuşdur. Xocalı faciəsi 200 ilə yaxın bir müddətdə erməni şovinist-millətçiləri tərəfindən azərbaycanlılara qarşı müntəzəm olaraq həyata keçirilən etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin davamı və ən qanlı səhifəsidir” [1, s.3].

Ulu Öndərin çıxışlarında frazeoloji feillərin payı böyükdür. İşlətdiyi yüzlərlə belə feilin çoxu Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində yer almır. Naxçıvanda ikən bir muzeyin açılışındakı çıxışında Ulu Öndər “diplomatik yöndə söhbət-

lər edirdim” mənasında “danışıqlar aparırdım” frazeoloji feilini səsləndirir:

“Həm Ermənistan tərəfi ilə, həm də Türkiyə rəhbərləri ilə daim danışıqlar aparırdım” [2, s.447].

“Danışıqlar aparmaq” barışa, qarşılıqlı anlayışa aparən bir diplomatik məsdər olaraq rusca diplomatik anlamlı “вести переговоров” frazeoloji feilinin xalka olunmuş formasıdır. Frazeoloji anlam alarkən hər iki dildə “danışmaq” (“переговор”) bir isim olaraq cəm halda olur.

Bu kiçik sitatda diplomatik bir jest rastlanır. O da budur ki, Ulu Öndər Ermənistan üçün “Ermənistan tərəfi” ifadəsini işlədir, amma Türkiyə üçün “Türkiyənin rəhbərləri” ifadəsinə müraciət edir. Bu diplomatik yanaşmadan anlaşılır ki, Ulu Öndər Ermənistanı dövlət saymır, iri dövlətlərin diktəsi ilə davranan rejim sayır. Bundan başqa, “Ermənistan, Türkiyə, rəhbərlər, danışıqlar” dördlüyündə kontekst içində mənə bağlılığı var.

Heydər Əliyev öz nitqlərində hansı vədləri verirdisə, onları icra edirdi ya da özündən sonra zaman icra edirdi. O, 1994-cü ildə deyirdi ki, Azərbaycan xalqı ağır sınaqdan çıxacaq – çıxdı da, torpaqlarını azad edəcək – azad etdi də, müstəqilliyini qoruyub saxlayacaq – qoruyub saxladı da, bütün ərazisində öz taleyinin sahibi olacaq – oldu da. Düzdür, Ulu Öndər o zaman Azərbaycan üçün əlverişli geo-siyasi durum olmadığından onların reallaşmasını görmədi, amma zaman İlham Əliyevin siyasəti ilə onun arzularını gerçəkləşdirdi. Doğrudan da, uzaqgörmə dahilərə xas bir özəllikdir.

Ulu Öndərin nitqində tez-tez rastlanan qrammatik atributlardan biri budur ki, o, konkret bir cümlədə sinonimlərə (sinonim mübtədalara, sinonim xəbərlərə, sinonim təyidlərə, sinonim tamamlıqlara, sinonim zərfliklərə) müraciət edir. Aşağıda yer alan bir cümlədə mətn içi olmaqla sinonim olan dörd mürəkkəb xəbər görünür, “sınaqdan çıxacaq”, “azad edəcək”, “qoruyub saxlayacaq”, “taleyinin sahibi olacaq”. Bu dörd mürəkkəb xəbər arasında qrammatik bağlantı ilə yanaşı, məntiqi bağlantı da var. Belə ki, ağır sınaqdan keçə bilən xalq ağır olan üç işi görə bilər – torpaqlarını azad edəcək, müstəqilliyini qoruyub saxlayacaq, bütün ərazisində öz taleyinin sahibi olacaq: *“Şübhə etməyin ki, Azərbaycan xalqı bu ağır sınaqdan çıxacaq, öz torpaq-*

larını azad edəcək, öz müstəqilliyini qoruyub saxlayacaq, xalqımız özünün bütün ərazisində öz taleyinin sahibi olacaqdır [3, s.145]. Demək, hər xalq yox, Heydər Əliyev kimi siyasət dahisinə sahib olan bir xalq öz taleyinin sahibi ola bilər

Poeziya və nəsrə olduğu kimi, natiqlərin çıxışlarında az da olsa arxaik sözlər işləkdir. Ulu Öndərin bir çıxışında “Yer kürəsi” mənasında ərəb kökənli “kürreyi-ərz”, habelə bir-birinə sinonim olmaqla yönlük halda olan “düz yola, ədalətə, saflığa, paklığa, yüksək mənəviyyətə” adlı tamamlıq beşliyi yer alır:

“İslam dini yaranandan indiyə qədər kürreyi-ərzin insanların çox bir hissəsini düz yola, ədalətə, saflığa, paklığa, yüksək mənəviyyətə yönəltdir” [4, s.417].

R ritorikaya dair sitatlar

R ritorika (natiqlik) anlayışına dair ingiliscə 10 sitatı və azərbaycanca çevirməmizi təqdim edirik. Onlar ritorikanı ayrı-ayrı prizmalardan açırlar:

1. Rhetoric is the art of ruling the minds of men [5].

R ritorika insanların zehinlərini idarə etmə sənətidir. (Platon, Yunan filosofu)

2. Rhetoric may be defined as the faculty of observing in any given case the available means of persuasion [6].

R ritorika hər konkret durumda mövcud inandırma vasitələrini işlətmə bacarığı olaraq tanına bilər. (Aristotel, Antik Yunan filosofu)

3. Eloquence resides as much in the tone of voice, in the eyes, and in the expression of the face, as in the choice of words [7].

Gözəl nitq sözlərin seçimində olduğu qədər səs tonunda, gözlərdə və üz ifadəsində də yaşar. (Fransua de Laroshfuku, Fransız yazarı)

4. You are eloquent enough if truth speaks through you [8].

Əgər gerçək sənə vasitənlə danışarsa, sən natiqsən. (Publius Sirus, Latınca yazan antik Suriya yazarı)

5. Eloquence is a painting of thought [9].

Gözəl nitq düşüncənin bir tablosudur. (Blez Pascal, Fransız riyaziyyatçısı)

6. Eloquence, at its highest pitch, leaves little room for reason or reflection, but addresses itself entirely to the desires and affections, cap-

tivating the willing hearers, and subduing their understanding [9].

Gözəl nitq ən yüksək zirvəsində ağıl və düşüncə üçün az yer buraxır, ancaq özünü tamamilə istək və duyğulara yönəldir, həvəsli dinləyiciləri ovsunlayır və onların anlayışlarını ram edir. (David Yum, Şotland filosofu)

7. There is no eloquence which does not agitate the soul [9].

Elə bir gözəl nitq yoxdur ki, ruhu həyəcanlandırmasın. (Valter Landor, İngilis yazarı)

8. Honesty is one part of eloquence. We persuade others by being in earnest ourselves [9].

Dürüstlük natiqliyin bir parçasıdır. Biz səmimi davranaraq insanları inandırırıq. (Villiam Hazlitt, Amerikan yazarı)

9. Find enough clever things to say, and you're a Prime Minister; write them down and you're a Shakespeare [9].

Söyləmək üçün yetərinə ağıllı şeylər tapın və siz bir Baş nazirsiniz, onları yazın və siz bir Şekspirsiniz. (Bernard Şou, İrland yazarı)

10. Eloquent speech is not from lip to ear, but rather from heart to heart [9].

Gözəl nitq dodaqdan qulağa deyil, ürəkdən ürəyə yüklənir. (Villiam Brian, Amerikan yazarı)

Mövzunun aktuallığı

Natiqlik sənəti anlamında ritorika dilçilik elminin öyrəndiyi önəmli sahələrdən biridir. Antik dövrlərdən bəri ritorikaya diqqət sərgilənir. indinin özündə də alimlər ona müraciət edir, çağdaş zamanla səsleşən yeni-yeni aspektlərini aşkara çıxarırlar. Tam əminliklə söyləmək olar ki, bəşər var olunca ritorika var olacaq və o, heç zaman aktuallığını itirməz.

Ulu Öndərin bədahətən söylədiyi hər çıxışı ritorika örnəkləridir. Belə ki, bu böyük insanın nitqindən süzülən qrammatik atributlar – sinonim və antonimlər bolluğu, mürəkkəb cümlə üzvləri, frazeoloji feillərin, perifrazların, atalar sözü və məsəllərin, eyhamların, üslub vasitələrinin, ritorik sualların, təzadların, təkrirlərin gen-bol sərgilənməsi onun nitqini zəngin və mənalı edən faktorlardır.

Mövzunun aktuallığı odur ki, Heydər Əliyev nitqinin ritorikasına (nitqinin gözəlliyinə) toxunur, onun natiqlik özəlliyini aşkara çıxaran 12 bəndi sıralayır, təqdim olunan beş sitatda cüm-

lədaxili təyinlər, perifrazlar, kalka yolu ilə tərcümə, diplomatik terminlər, geo-siyasi proqnozlar, sinonim cümlə üzvləri, tarixi yaddaş sayılan arxaik sözlər, gələcəyə tuşlanan yeni sözlərin yeri və önəmi açıqlanır.

Tədqiqat əhəmiyyəti

Bu tədqiqat işi Azərbaycan dilçiliyinin kalka yolu ilə tərcümə, perifrazlar, sinonim cümlə üzvləri, diplomatik və geo-siyasi terminlər və arxaizmləri tədqiq edən doktorant və alimlərin elmi işlərində istifadə edilə bilər.

Nəticə / Conclusion

Dahi dövlət xadimi Heydər Əliyevin nitqi dərin məzmunlu, kontekst daxilində açıqlama verici, proqnoz verici, tamamlayıcı nitqdır. Ulu Öndər BMT kürsüsündə söylədiyi nitqlər istisna olmaqla hər nitqini bədahətən söyləyirdi. Belə nitq manerası hər siyasi xadimə qismət olmur. Azərbaycan dilini, tarixi keçmişini, folk-

lorunu, adət-ənənələrini dərindən izləyən Ulu Öndərin müstəqillik illərindəki çıxış və nitqləri Azərbaycan dili baxımından tədqiq olunub və bu önəmli linqvistik proses davam edir. Hər tədqiqat işi, o sıradan bu məqalə Ölu Öndərin siyasi kimliyini açıb göstərən bir elmi təşəbbüsdür.

Ədəbiyyat / References

1. “Azərbaycan” qəzeti, Bakı, 26 fevral 2022-ci il, 8 s.
2. Heydər Əliyev və mədəniyyət, 2-ci cild, – Bakı: Nurlar, 2008, 520 s.
3. Heydər Əliyev. Müstəqillik yollarında, – Bakı: Azərbaycan, 1997, 558 s.
4. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir, – Bakı: Azər nəşr, 2002, 472 s.
5. Plato, Phaedrus. Scribe Publishing, 2018, 72 p.
6. Aristotle, Rhetoric, Simon and Brown, 2018, 220 p.
7. <https://www.azquotes.com/Francois La Rochefoucauld>
8. <https://www.wist.info/Quotes from Publius Syrus>
9. Kyriakou Ch., The Ultimate Book of Famous Quotations, Independently Published, 2017, 699 p.

Ораторское искусство и риторика Гейдара Алиева

Севда Новрузалиева,

Доцент Азербайджанского Медицинского Университета

Алиева Нушаба,

Преподаватель Азербайджанского Медицинского Университета

Резюме. Эта научно-исследовательская работа, посвященная риторике великого государственного деятеля Гейдара Алиева, актуальна и сегодня, и будет актуальна в будущем, пока жив Азербайджан. Поскольку этот гений хорошо знает язык, культуру и историю Азербайджана, его речь имеет богатые и содержательные оттенки, тот, кто слушает его речи, путешествует по прошлому, настоящему и будущему Азербайджана. Нет такого признака или проблемы, которую усвоил современный азербайджанский язык, чтобы его примеры и показатели не встречались в многочисленных выступлениях великого лидера.

Ключевые слова: Гейдар Алиев, искусство речи, риторика, грамматика, перифраз, калька, синоним, антонимы.